

Лідія Гайдученко
(Київ)

«СВОЄ» І «ЧУЖЕ» В НАРОДНИХ ПІСНЯХ УКРАЇНСЬКИХ НІМЦІВ НА ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ

У статті аналізуються пісні німецьких переселенців, які проживали на території сучасної України в межах своїх колоній на початку ХХ ст. У досліджуваних німецьких народних піснях виділяється їхня етнокультурна специфіка з огляду на впливи українського й російського культурно-історичних просторів, у межах яких вони формувалися й поширювалися.

Ключові слова: німецькі народні пісні, німецькі воєнні балади, німецькі колоністи, українські німці.

The article highlights the songs of the German immigrants, who lived in their colonies on the territory of modern Ukraine at the beginning of the XXth century. The ethnological and cultural features of the German folk songs are revealed in the aspect of impacts of Ukrainian and Russian cultural and historical areas, where they were composed and transmitted.

Keywords: German folk songs, German war ballads, German settlers, the Ukrainian Germans.

В статье анализируются песни немецких переселенцев, которые проживали на территории современной Украины в своих колониях в начале XX века. В исследуемых немецких народных песнях выделяется их этнокультурная специфика в аспекте влияния украинского и российского культурно-исторического пространств, в которых они формировались и распространялись.

Ключевые слова: немецкие народные песни, немецкие военные баллады, немецкие колонисты, украинские немцы.

Українські землі вабили німецьких переселенців ще з часів Середньовіччя. Масово на територію сучасної України німці почали переїздити в середині XVIII ст. Одними з перших тогочасних німецьких колоній стали землі Чернігівщини, Волині, Західної і Південної України, включно з територіями Запорозької Січі, а надто коли козацтво потрапило під офіційну заборону. У 1804 році німецьким переселенцям було надано значні привілеї, зокрема, вони звільнялися від оподаткування, отримували землі і право займатися промислами та володіти кріпосними селянами. Усе це дозволило німцям створити на українських землях високорозвинені господарства, на яких працювали наймані робітники. Їм вдалося зберегти свою національну і культурну самобутність, власну мову й релігію. До карколомних історичних подій Першої світової війни чисельність німців, які проживали в колоніях на території України, постійно зростала і на початок бойових дій, за даними істориків, їх налічувалося 872 тис. осіб [1, с. 52].

З початком війни німців почали примусово переселяти з наближених до лінії фронту територій до Сибіру і Поволжя, більшість із них згодом змогла повернутися до залишених осель. Подальша антиселянська й антинімецька політика нової влади на початку 20-х років минулого століття посилила міграційні процеси серед німецьких колоністів, які вже добровільно змушені були залишати свої домівки і від'їжджати до США та Канади. Уже в радянські часи в місцях компактного проживання колоністів формуються німецькі сільські ради, які поступово об'єднали переважну більшість німецького населення в Україні (82,3 %) [2, с. 321]. Тут для них функціонували школи з німецькою мовою викладання, технікуми та інституту (Одеський німецький педагогічний інститут, Пришибська ветеринарно-фермерська школа, Ландауська сільськогосподарська школа-технікум). Однак така національна автономія німців на території Радянського Союзу тривала лише до початку 30-х років, коли більшовики почали запроваджувати політику розкуркулення заможних селян, примусового вилучення

продовольства, утисків тих, хто виявляв свою національну та/або релігійну самобутність. До когорти ущемлених політичним свавіллям потрапило й німецьке населення, і знову почалися примусові виселення, депортації, репресії... Із приєднанням напередодні Другої світової війни земель Західної України, де мешкала значна кількість німців, більша їх частина змушена була повернутися на свою історичну батьківщину або ж була примусово відправлена до нових східних районів Союзу. У таких умовах німецькі колонії як автентичні національно-культурні осередки на території України перестали існувати.

Усе розмаїття історичних подій першої половини ХХ ст. повною мірою відтворилося в національному фольклорі мешканців німецьких колоній. Народна поетична творчість німецьких переселенців, які проживали в Україні, виявляє низку оригінальних рис, пов'язаних з особливостями історичного та культурного фону, на якому вони створювалися й передавалися. Матеріалом для цього дослідження послужила півсотня пісень німецьких колоністів, записаних на території сучасної України в німецьких колоніях у першій половині ХХ ст. Пісні німецьких переселенців зібрані в окремому фонді Німецького архіву народних пісень (*Das deutsche Volksliedarchiv*) [3]. Переважна більшість з них присвячена подіям ХІХ – початку ХХ ст. і була зібрана як німецькими (А. Штрюм, Е. Йохансон), так і радянськими дослідниками (зокрема, учні та колеги професора В. Жирмунського).

Німецькі народні пісні записано в різних німецьких колоніях, які розташовувалися на території сучасної України. Найбільшими серед них були, зокрема, колонія Вейнау/*Weinau* (нині – Токмацький р-н Запорізької обл.); поселення Гофнунгшталь/*Hoffnungstal* (нині – Великомихайлівський р-н Одеської обл.); колонія Ландау/*Landau* (нині – Високопольський р-н Херсонської обл.); колонія Марієнталь/*Mariental* (нині – Овідіюпольський р-н Одеської обл.); колонія Фріденталь/*Friedental* (нині – АР Крим); колонія Кассель/*Kassel* (нині – Одещина); колонія Грунау/*Grunau* неподалік від сучасного Мелітополя; поселення Пришиб/*Prischib* (нині – це частина Запорізької і

Дніпропетровської обл.) та ін. (детальніше див.: Немцы России...).

У німецьких народних піснях, які стали предметом цього дослідження, відтворюються фрагменти двох національно-культурних просторів: власного, який сформований національною самоідентифікацією авторів пісень, та чужого, який представлений культурним фоном, на якому створювалися, виконувалися та передавалися пісні. Виділені фрагменти двох світів «своє» і «чуже» відтворюють першооснови дуальної категоризації дійсності, яка, як зазначають дослідники, особливо властива фольклорним текстам [5, с. 230]. Таким чином, актуальність дослідження визначається застосуванням когнітивних підходів до аналізу фольклористичного матеріалу, що на зазначеному матеріалі, як нам відомо, проводиться вперше. Детальне їх вивчення дозволяє виявити особливості накладання культурного, національного, історичного, соціального елементів концептуальних світів німецьких переселенців і того етносу, серед якого вони проживали.

Концептуальний простір «своє» представлений у німецьких народних піснях через відображення особливих емоційних станів, тонких власних оцінок, глибоких переживань. Джерелом цих ціннісних емоційно-психологічних рефлексій стали передусім тогочасні історичні події, які відтворюються з позиції німця-переселенця. Відчайдушному засудженню антисемітських погромів у Криму присвячена пісня «*Doch der Chaim, hofft er, / Kommt noch heim, hofft er*». Скарги на політику тогочасної влади (ідеться про Катерину ІІ) щодо переселенців, яким спершу було обіцяно землю під посіви хліба й вирощування винограду, а натомість колоністів змусили служити у війську, відтворені в пісні «*Das Manifest der Kaiserin*».

У піснях німецьких поселенців відображено період примусового виселення німців з їхніх колоній за наказом царя до Сибіру в роки Першої світової війни «*Aus Wolhynien sind gezogen*», жертвами якого стали найслабші: діти, жінки, старі [6, с. 94–109]. Страхіття мобілізаційного процесу українських німців, які були призвані до лав російської армії на початку Першої світової війни, висвітлено в пісні «*Welch ein Schrecken war's im Jahre Neunzehnhundert vierzehn doch*». Пісня

відтворює драматичні сцени прощання з родичами, плачі батьків, сестер і братів, дружини і дітей за своїми синами, братами, чоловіками й татами, які відтепер повністю покладаються на волю Бога і Його захист: «*Weil der Bruder wird erschlagen / Von des Feindes Grossgeschütz, // Wenn ihn Gott der Herr nicht schützt*». Своєю силою драматичного відтворення пісня швидше нагадує поховальні плачі за тими, кому не судилося повернутися додому.

Засудження Кримської війни 1853–1856 років, у якій німецькі колоністи були зобов'язані поставляти харчі російським солдатам і провіант їхнім коням, звучить у пісні «*Am Frühjahr schrieb man ein Passport*». Відгомін цих самих подій знаходимо також у пісні «*Zur Tawrischen Festung zu Sewastopol*», записаній у німецькій колонії Біллерфельд/Billerfeld. Текст сповнений бадьорості, упевненості в перемозі, засуджуються дії противників, висміюються вороги. Хоча офіційно німці й були поза військовим обов'язком аж до 1871 року, у пісні оповідь іде саме від героя – учасника одинадцятимісячної облоги Севастополя. Це вказує на те, що німецьким переселенцям не була байдужа доля місця їхнього перебування, вони не стояли й осторонь від проросійської політичної позиції, яка чітко висловлена в тексті цієї пісні.

Політичні мотиви й чітка соціальна позиція німецької громади в Україні наявні в багатьох народних колоніальних піснях. У пісні «*Im Orient sind sieben Fürsten*» ідеться про домінуючу в тогочасній Російській імперії позицію з приводу її участі в Турецькій війні 1877–1878 років як визволителя християнства в Османській імперії.

Важливим жанром серед народних пісень колоніальних німців, який виник як відгомін великих військових кампаній, стали німецькі рекрутські пісні. У них ідеться про складну долю солдата у часи війни, про військові нужди та страхіття. Окремим тематичним циклом рекрутських пісень стали прощальні пісні, у яких призначений на військову службу солдат прощається зі своїми рідними та йде до армії. Так, у піснях «*Welch ein Schrecken war's im Jahre 1914 doch*», «*Wie schön ist das Leben in friedlicher Zeit*», «*Juli sechzehn fing es an zu regnen*» висвітлюються тяготи процесу мобілізації німців до росій-

ського війська на початку Першої світової війни. У пісні «*Die Zeiten sind verflossen*» ідеться про отримання рекрутом наказу про призив на військову службу до царського/«ленінського» війська у часи Першої світової війни. У пісні «*Ich muss scheiden von den Meinen*» відтворено іншу долю німецького рекрута: він змушений від'їжджати зі своєї громади для служби у війську німецького кайзера. Особисті переживання в пісні, пов'язані з прощанням зі своєю сім'єю, подорожжю через усю Європу, охоплену хвилею війни, а також засудженням військових дій німецької влади: «*O du Deutschland über Alles, Du erschreckst die ganze Welt (...)*». Втома від тривалих військових дій, які охопили країну в кінці Першої світової війни, вилилася у пісні «*Sie bekommen Mantel und auch Kapp, // Wo's schon jährige Läuse drin hat*».

У пісні «*Juli '16 fing es an zu regnen*» подано рецепцію складних політичних подій у часи розпаду Першої світової війни, коли оголошена війна з Німецькою імперією спричинила негативне ставлення до німецьких переселенців на території України, що дало можливість чинній владі проводити репресивну політику стосовно до німецького населення, а серед німців посіяло страх і невпевненість: «*Traurig, traurig sind so viele Leute, / Weil der Krieg bis jetzt kein Ende nahm*». Показовою піснею про драматичну суспільну ситуацію, яка склалася в Росії впродовж Першої світової війни, є твір «*Ach Russland, armes Russland*». У пісні відтворено жалюгідне життя тогочасного простого люду, до якого належали й самі переселенці, у зв'язку із вихором значних історичних подій, що змінили спокійне довоєнне життя селян. У тексті зображено людську аморальність і суспільні біди: злиденність, голод, пияцтво, нахабність і продажність; засуджуються утиски німецьких колоній царською владою; звучать настрої зневіри у війні, що охопила країну, висловлюється впевненість, що країна таки вийде із соціального й економічного колапсу і люди повернуться до спокійного життя. З перспективи німецьких переселенців звучить жаль з приводу неможливості повернутися на свою етнічну батьківщину, де їх тепер уважають зрадниками і позбавляють життя.

Як зауважують дослідники, одна із сюжетних особливостей німецьких колоніальних пісень полягала в тісному зв'язку текстів народних творів з релігійними протестантськими віруваннями мешканців колоній. У німецьких піснях звучить особливе ставлення до Бога, сформоване переважно в душі лютеранської православної традиції. Бог у піснях виявляється як всемогутня сила, яка повністю визначає долю людини («*Ach, dass sich möcht' Gott erbarmen / Über solchen Jammerstand*»), загартовує її у своїх випробуваннях, допомагає віднайти вихід зі складної ситуації («*Dass sie eine Türe fanden / Welche sie Gott selber wies!*»), є оплотом віри німців («*Gott der Herr ist mein Begleiter, / Führet mich auf rechter Bahn*»). Пісня «*Ach, grosser Gott, wie schwer die Zeit*» написана у формі молитви і містить заклики до Бога змилюватися і звільнити всіх від війни, у ній висловлено смирення перед будь-якою долею, яку збирається послати Господь солдату: загинути чи вижити, прохання охороняти його на війні, берегти сім'ю, дітей, дружину і батьків військового.

Окрім суспільних подій, які знайшли широкий соціальний резонанс серед німецьких переселенців, у народних піснях відтворюються драматичні, а подекуди й трагічні події з власного життя, а також та суспільна оцінка, яка надавалася цим епізодам у межах їхньої етнічної спільноти. Серед соціальних пісень про особисте горе мешканців колонії, як, наприклад, пожежа, що виникла в маєтку, унаслідок якої було знищено майно, худоба і загинула людина, можна назвати текст «*Schrecklich war die Nacht in Grunau*». Про криваве вбивство священика Бауманна та його сім'ї у німецькому поселенні Пришиб, яке сталося у 1904 році, ідеться в пісні «*Von einer Mordsgeschichte hört*». За жанром вона є продовженням типових для німецької фольклорної традиції творів морітат (Moritat) – давніх вуличних пісень про трагічні події з натуралістичними деталями із суспільного, побутового, а часом і політичного життя. Темі трагічної загибелі лютеранського священика Бауманна присвячена пісня-морітат «*Hört Menschen eine Schreckensstunde*», у якій згідно з традицією жанру в подробицях описано, як було знайдено мертву сім'ю, звучать риторичні питання щодо того,

ким був убивця, висловлюється впевненість, що Господь таки покарає винного, ким би він не був. Закінчується пісня закликом не забувати, про цю страшну подію, як того вчив покійний священик.

У піснях німці фіксували у найдрібніших деталях своє життя в колоніях на тлі тих політичних і економічних подій, які розгорталися в певні часи. Пісня «*Wer will nötige Ware kaufen*» є своєрідним енциклопедичним довідником із продовольчих можливостей німців, які проживали на території колонії Грунау в 20-х роках минулого століття. З одного боку, змальовано продовольче різноманіття, яке панувало на тогочасних ринках країни і яке до того ж відзначалося високою якістю. У пісні зринає відгомін про високу інфляцію, про дефіцит гасу, який тоді активно використовували для ламп, про «хитрого єврея» як символ антисемітських настроїв, які продукувалися з приходом більшовицького режиму до влади.

Не лише рецепції соціальних подій, але й особисті ліричні переживання знаходили вираження в текстах народних пісень німецьких переселенців. Серед німців, які проживали на території сучасної України, досить популярними свого часу стали жартівливі народні пісні, які виконували під мотив частушок. В одних загалом схвально оцінюється переселенське життя («*Uns is's gut und uns is's gut, wir leben ohne Sorgen*»), а в інших (як-от «*In der Krim, sagt er*») звучать скарги на важке матеріальне становище, яке спіткало переселенців. Жартівлива пісня «*Ich bin ein Schreiber gutgelehrt*» виявляє надмірне споживання алкоголю у німецьких поселеннях, у ній засуджується пияцтво та розпусний стиль життя.

Небайдужі німці й до ліричної теми. Популярними були жартівливі пісні про побутове життя, у якому, наприклад, не обходилося без сварливих жінок: «*Oft zankt mein Weib mit mir, o Graus!*». Про походеньки до жінок, за що герой опиняється в карцері, ідеться у змішаній російсько-німецькій пісні «*Pervyj ras, kak ošenil'sja*», записаній лише серед німецьких переселенців, які проживали на території України. Пісня «*Solche Mädchen grad wie du*», записана в одній з німецьких колоній на території сучасної Дніпропетровщини, належить до одних з найулюбленіших пісень поселенців.

У ній ідеться про необхідність хлопцям зав'язувати і підтримувати стосунки з дівчатами, щоб «проводити з ними час» і про дівчат, яким потрібні чоловіки, які зможуть про них турбуватися: «*Ein jedes Weiblein braucht ein Mann, / Dass er sie's besorgen kann*». Ретроспектива юнацьких переживань, викликаних першим коханням, перші страждання через любов, пошук смислу кохання відтворені в популярній свого часу серед німецької молоді пісні «*Hast du erlebt in deiner Jugend auch schon Tage*».

Пісні дидактичного характеру транслюють вагомими морально-етичні цінності переселеної німецької спільноти. Однією з таких народних пісень є текст «*Aus dem Grabe ist gedrunge*», в якому оповідь ведеться від особи покійного чоловіка, якого зраджувала дружина, чим і спровокувала його передчасну смерть. Чоловік глибоко засуджує свою дружину, яка його принижувала і глумила над ним, і застерігає, щоб чоловіки трималися подалі від легковажних жінок. Навіть у цій ситуації чоловік згадує Бога як керманіча, який визначає долю людини: «*So richtet Gott die Menschen all*», і якого саме тому варто боятися.

«Чуже» як елемент концептуальної картини світу переселених в Україну німців фіксується об'єктивними параметрами просторово-часової організації їхнього суспільного життя. Так, у текстах німецьких пісень згадуються численні українські та російські топонімічні назви, які номінують місця, про які мешканцям німецьких колоній було принаймні щось відомо у зв'язку з певними історичними подіями або через територіальну близькість до місця розташування німецької колонії. У пісні про тяжку долю депортованих згадується українське місто Херсон як один із пунктів прибуття німецьких примусових переселенців («*Sie nahmen uns gefangen / Nach Cherson hingbracht*») під час депортаційної хвилі 1915–1917 років. Одеса фігурує в німецьких піснях як місце перебування мобілізованих солдат, вихідців з німецьких поселень, у часи громадянської війни: «*Mir gebt uns Speck un' Brot in dr Sack / Un' schickt uns gleich nach Odessa*». Згадка про переправлення до південного міста Акерманн (сучасний Белгород-Дністровський) як важливого військово-стратегічного пункту дислока-

ції рекрутів відтворена в пісні «*Wer gibt uns Ross und Wagen, / Führt uns nach Ackermann?*». Назви німецьких колоній на теренах України часто фігурують у німецьких піснях, як, наприклад, у текстах «*Schrecklich war die Nacht in Grunau*» або «*Hört Menschen eine Schreckensstunde*», де згадується велике німецьке поселення Пришиб/Prischib.

Окремі українські топоніми викликають у німецьких переселенців низку позитивних емоцій, які стають основними темами їхніх пісень. До таких власних назв належить, зокрема, місто Сімферополь, яке розташовувалося неподалік від німецької колонії Фрінденталь у Криму і яке оспіване в пісні «*Süß wie Flötenspiel und Geigen, / Simferopol klingt ein Lied*». У пісні возвеличується власне місто, назва якого асоціюється в німців з «мелодією флейти і скрипки» і навіть викликало б ностальгічні емоції, якби їм довелося повертатися на Батьківщину: «*Wehmutsvoll mir! wenn gar bald ich / Fort nach Deutschlands Westen zieh!*». Замилювання красою кримського містечка Євпаторія, його курортами, базаром, бульваром відтворено в рядках «*Du schönes Eupatoria, / Du wunderschöne Stadt*».

Часові орієнтири концептуального простору німецьких переселенців представлені тими актуальними історичними подіями, які відбувалися чи певним чином стосувалися території, яку заселяли німецькі колоністи. Наприклад, у пісні «*Wie ein Blitzschlag ging ein Jammer*» ідеться про репресії німецьких переселенців. Цей текст, як уважають німецькі дослідники, написано в кінці Першої світової війни, уже після подій Лютневої революції 1917 року в колонії на теренах сучасної України [7]. Саме початок Першої світової війни і початок революції сприймаються автором тексту як несподіване природне явище могутньої сили: удар блискавки («*wie ein Blitzschlag*»). Окрім війни, великим лихом для німецьких колоністів стали утиски їхніх свобод «старою владою» (мається на увазі царська Росія): закриття лютеранських церков, заслання священників, спустошення німецьких поселень. Сподівання переселенці покладають на приход нової влади (більшовицький режим), яка має дати їм свободу, і яку вони пов'язують із Божою допомогою: «*Wie ein Blitzschlag kam die*

Hilf / Von dem großen Gott im Himmel / Über uns im ganzen Land». Як показала історія, ці сподівання виявилися марними.

Варто принагідно зазначити, що народні пісні німецьких переселенців характеризуються чітким визначенням тих хронологічних меж, про які в них ідеться. На думку німецьких фольклористів, особливість колоніального фольклору полягала також у тому, що в тексті пісень частогусто зазначалася точна дата події, про яку йдеться, наприклад: «*Wir schreiben jetzt schon 17 Jahr*», «*Juli sechzehn fing es an zu regnen*», «*Neunzehnhundert neunzehn Jahr, in dem Monat Februar*», «*Von Anno '34 an*» [7].

Окрім використання концептуальних елементів зі сфери «чуже» для відтворення реалістичності у зображенні просторово-часових характеристик концептуального простору німецьких переселенців, у піснях використовується також низка лексичних запозичень із типово українського слововжитку. Варто зазначити, що фольклорна традиція німецьких переселенців активно послуговується лексичними елементами, які були у вжитку поза межами німецькомовної громади. Однак переважна більшість цих елементів запозичені з російськомовної картини світу. Україномовні запозичення трапляються в німецьких піснях лише в поодиноких випадках. Так, у пісні «*Am Frühjahr schrieb man ein Passport / Dass die Pochonzen müssen fort*» етимологію незнайомого слова «*Pochonzen*» В. Жирмунський виводить від українського «почонці» або «погоничі» [8]. Запозичення-контамінації представлені в цій самій пісні, наприклад, у вигляді російської лексеми «незаможны»: «*Uns is's gut und uns is's gut, / Wir sind ja незаможны*», у значенні, характерному для української мови «бідний».

Таким чином, у народних піснях німецьких колоністів, які проживали на території сучасної України на початку ХХ ст., простежується об'єднання двох фрагментів національно-культурних просторів у єдину цілісну концептуальну картину світу: «свого» та «чужого». «Своє» як фрагмент концептуального простору німецьких народних пісень представлене у відображеннях сприйняття, оцінок, станів, пов'язаних з важливими суспільно-історичними подіями, значимими гро-

мадськими та соціальними ситуаціями, а також з особистими ліричними та сімейно-побутовими переживаннями; натомість «чуже» проявляється через зображення елементів просторово-часової організації життя німецьких переселенців. Обидві концептуальні системи взаємопроникають одна в одну, взаємодіють і рефлексують, зберігаючи елементи національної самоідентифікації німецьких колоністів, які проживали на українських землях.

Література

1. Сергійчук В. Етапи переселення німців в Україну / В. Сергійчук // Німецькі поселенці в Україні: історія та сьогодення : монографія. – К. ; Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – С. 43–66.
2. Панчук М., Ковальчук О., Чирко Б. Національна німецька меншина в Україні у 1920–30-х рр. / М. Панчук, О. Ковальчук, Б. Чирко // Німецькі поселенці в Україні: історія та сьогодення : монографія. – К. ; Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – С. 320–323.
3. Das deutsche Volksliedarchiv [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.dva.uni-freiburg.de.
4. Немцы России: населенные пункты и места поселения : энциклопедический словарь / сост. В. Ф. Дизендорф. – М. : ЭРН, 2006. – 472 с.
5. Мелетинский Е. М. Поэтика мифа / Е. М. Мелетинский. – [2-е изд., репринтное]. – М. : Издат. фирма «Восточная литература» РАН ; Школа «Языки русской культуры», 1995. – 408 с. – (Исследования по фольклору и мифологии Востока).
6. John E. Das Lied als historisches Gedächtnis. Ein rußlanddeutscher Gesang über die Deportationen des 20. Jahrhunderts / E. John // 35th International Ballad Conference SIEF : Papers and Materials. – Kiev : Institut Mystectvoznavstva, folkloristiky ta etnologii, 2009. – S. 94–109.
7. Bertleff I. Wie ein Blitzschlag ging ein Jammer [Електронний ресурс] / I. Bertleff. – Режим доступу : www.liederlexikon.de/register/kolonistische_lieder/wie_ein_blitzschlag_ging_ein_jammer.
8. Uns iss gut und uns iss gut, wir leben ohne Sorgen. Editorische Anmerkung [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.liederlexikon.de/register/kolonistische_lieder/uns_iss_gut_und_uns_iss_gut_wir_leben_ohne_sorgen/editiona/?searchterm=Uns_iss_gut_und_uns_iss_gut.